

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ

karn_chatchawan@hotmail.com

แม่บัวซอน เมืองพริ้ว
ขอร่วมกับพ่อจันทา
เลาค่า ประจวบฯชมรม
สืบสานตำนานปี่ซอ

หญิงชายกำลังขับซอตอบโต้กันบนผามซอ

สืบสาน ตำนานปี่ซอ

ซุ่มมึงไบตองตึงยกสูงเพียงคอ ตีคร่าวไม้ไผ่ไว้ด้านข้างทั้ง 2 ด้านและด้านหลัง เปิดด้านหน้าไว้พาดบันไดสำหรับขึ้น ชายหญิงคู่หนึ่งนั่งอยู่ กำลังขับบทขอตอบโต้คารมคมคายกันไปมา ฝ่ายไหนมีปฏิภาณไหวพริบอะไรก็จี้ดักกันออกมาใช้กันเต็มที่ ขณะที่ด้านหลังมีชายอีก 4 คน ที่คอยเป่าปี่คลอเป็นจังหวะขยับตัวขึ้นลง ซ้ายทีขวาที ตามเสียงปี่ที่ตัวเองเป่า

นึกถึงการแสดงลำตัดในภาคกลางที่เราเห็นกันนั้นมีฝ่ายชายฝ่ายหญิง ฝ่ายละ 3-4 คนออกมาร้องตอบโต้กันทีละคู่ โดยมีกลองรำมะนาตีรับจังหวะเป็นช่วง ๆ หมอลำกลอนของอีสานมีชายหญิงร้องลำกลอนตอบโต้กันโดยมีเสียงแคนเป่าคลอ ขณะที่ 'ซอ' ที่ผมกำลังเห็นอยู่นี้มีชายหญิงคู่เดียว กำลังขับขานบทขอตอบโต้กันอยู่บนผามซอ โดยมีเสียงปี่คลอให้จังหวะตลอดเวลา

พอพูดว่า ซอ คนทั่วไปมักนึกถึงเครื่องสายของภาคกลางประเภท ซออู้ ซออด้วง หากพูดถึง 'ซอ' ในภาคเหนือนั้นเป็นคนละประเภทเลย ซอเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านแขนงหนึ่งที่มีความโดดเด่นอยู่ในวัฒนธรรมล้านนามาโดยตลอด ชาย

พ่อกวันดา เชียงดา กำลังเป่าปี่จุม

หญิงที่ขับบทซอโต้ตอบกันนั้นเรียกว่า 'ช่างซอ' ต้องเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกฝนเรียนรู้การขับขานมาจากครูซอมาอย่างดี นักดนตรีที่คอยเป่าปี่คลอเวลาขับซอเรียกว่า 'ช่างปี่' ปี่ของทางล้านนานั้นแตกต่างจากปี่ที่เราเห็น ๆ กัน เรียกว่า ปี่จุม (ปี่จุม) มีปี่แม่ ปี่กลาง ปี่ก้อย บางครั้งก็มีปี่เล็กร่วมวงด้วย คล้ายขลุ่ย ลักษณะกลม ๆ แต่ยาวกว่า รูปีดเปิดเล็กกว่า ที่ต่างกันมากตรงที่ปี่มีลิ้นทองเหลืองติดด้านข้าง อยู่ด้านบนสุด เวลาเป่าปี่ต้องอมให้ลิ้นทองเหลืองอยู่ในปากทั้งหมด เสียงที่ออกมานุ่มและเอื้อนมากกว่า

ผมยังจำได้เมื่อปี 2526-2527 ที่ทำงานโครงการพัฒนาชนบท ผมและเพื่อน ๆ อาทิ บุญยืน คงเพชรศักดิ์, จุฑา คำปันนา, นพพร นิลณรงค์, กัธร ธิฉลาด ฯลฯ ร่วมกับชาวบ้านทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน จัดประกวดซอเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ขณะที่ชาวบ้านที่มาร่วมนั่งฟังซอกันเต็มรอบฟ้ามซอ ส่งเสียง แซ่ โห่ฮา ซอขบใจรับเมื่อช่างซอตอบโต้กันได้ออกรสออกชาติ แม้มีใจรักชอบศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างมาก ฟังแล้วรู้เลยว่า ซอเป็นภาษาที่มีความลึกของภาษาและมีสัมผัสคล้องจอง ทำให้คนที่เพิ่งมาทำงานภาคเหนือไม่ลึกในภาษาล้านนาอย่างผมฟังไม่ค่อยออกกว่าช่างซอขับบทซอโต้ตอบกันว่าอะไรบ้าง ขณะที่ช่างซอกำลังถ้อยบทซอกันอย่างถึงพริกถึงขิง เลยไม่รู้จะแซ่ตามตอนไหนดี

หลังจากย้ายออกมาจากทุ่งหัวช้างแล้ว ผมเดินทางไปทำงานในหลายหมู่บ้านหลายจังหวัดในภาคเหนือ ไม่ได้มีโอกาสพบเห็นการแสดงซออีกเลย ซอแทบหายไปจากความทรงจำทีเดียว ผมมารู้เรื่องซออีกครั้งในช่วง 2-3 ปีมานี้เอง ได้มีโอกาสทำงานร่วมกับชมรมสืบสานตำนานปี่ซอ ที่ริเริ่มโดยช่างปี่ช่างซอเอง ผมจึงใกล้ชิดกับช่างซอช่างปี่ ทั้งพ่อครูแม่ครูและรุ่นใหม่ ๆ ได้เรียนรู้เรื่องซอ

พ่อครูแม่ครูปี่ซอ กำลังถ่ายทอดความรู้ให้กับช่างซอช่างปี่รุ่นใหม่

เรื่องปี่อย่างมากมายพร้อม ๆ กับเรื่องราวความขมขื่น ความอึดอัดขัดข้องของช่างซอช่างปี่

พ่อจันดา เลาคำ ประธานชมรมสืบสานตำนานปี่ซออธิบายให้ผมฟังว่า

“ซอเป็นทั้ง ศิลปวัฒนธรรม ของล้านนาที่สืบทอดกันมายาวนานหลายรุ่นคน ซอเป็น สื่อพื้นบ้าน ที่ทำหน้าที่สื่อสารเรื่องราวทั้งศาสนา ธรรมชาติ ประเพณีพิธีกรรม ประวัติตำนานของบ้านเมือง ของบุคคลสำคัญ การกินการอยู่ทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกเรื่องทุกราวให้กับคนในบ้านในเมือง ซอเป็นสิ่ง สรรวงความบันเทิงเรีงรมย์ ให้กับคนฟัง”

การไปซอแต่ละครั้งนี่ซอกันทั้งวันทั้งคืน ตั้งแต่กินข้าวเช้าแล้วไปจนรุ่งแจ้งของอีกวันหนึ่ง เมื่อขึ้นฟ้ามซอเรียบร้อย ก่อนอื่นต้องไหว้ครูผู้ที่เคยสั่งเคยสอนซอก่อน จากนั้นก็เริ่มซอเรื่องแนะนำเจ้าภาพ ความเป็นไปเป็นมาของงานให้แขกที่มาร่วมงานฟังอย่างละเอียด ช่วงเข้าบทซอจะเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะ ฝ่ายหญิงซอถาม ฝ่ายชายซอตอบ ช่วงบ้ายเป็นซอเกี่ยวพาราสักัน เรื่องวิถีชีวิต พอตอนค่ำเริ่มเข้าเรื่องสองแง่สองง่าม ตกตึกเนื้อหาจะเข้าเรื่องได้สะตือสัปดีสัปดน มีหลายรสชาติ สำหรับคนหลายวัยที่มาในแต่ละช่วงเวลา มีบรรณรสสนุกสนาน

ซอมีหลากหลายทำนอง พ่อจันดาได้เขียนรวบรวมไว้มีถึง 14 ทำนอง ขึ้นเชียงใหม่ จะปลู่ม้าย เชียงแสน เพลงอ้อ เพลงเงี้ยว เพลงพม่า บั้นฝ้าย ดาดเมืองน่าน

พ่อครูแม่ครูปู่ช่อร่วมชอในงานอินทลิล ที่วัดเจดีย์หลวง

ล่องน่าน พระลอบเดินดง ชอยัน บ่าเก่า เบ็ดเตล็ด

“สมัยก่อนมีงานปอย งานประเพณีต่าง ๆ เจ้าภาพ มักจะติดต่อช่างชอไปเล่นในงาน ชาวบ้านมานั่งฟังกันเต็ม เต็มวันเช้าเอาวงสดริงบ้าง เเรกบ้าง น้อยนักที่จะหาชอไปเล่น เมื่อก่อนที่วีช่อง 8 ลำปาง ก็จะมีวงชอไปออกรายการทุก อาทิตย์ ตามสถานีวิทยุต่าง ๆ ก็ยังมีชอไปออกในรายการ เต็มวันไม่มีแล้ว เขาบอกว่า คนดู คนฟังไม่นิยม เลยไม่มี ใครให้สปอนเซอร์ จึงต้องงดรายการ” ท่านประธานชมรมฯ บ่นให้ฟัง

ฟังแล้วก็ น่าเสียดาย ศิลปวัฒนธรรม ที่เคยสื่อสาร เรื่องราวของวิถีชีวิต ศาสนธรรม ประวัติศาสตร์ ความรู้ คำสอนต่าง ๆ มากมาย แทบไม่มีที่ยืนอยู่ในปัจจุบัน ขณะ สื่อสมัยใหม่ ที่วี วีดีโอ วีซีดี วิทยุ คอมพิวเตอร์ได้เข้ามา อยู่ในชีวิตคนยุคนี้มากขึ้น มากขึ้น และมากขึ้น ลองดูลอง ฟังเรื่องราวที่ผ่านสื่อสมัยใหม่แล้วส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องวิถี ชีวิตใหม่ ๆ เรื่องราวใหม่ ๆ เรื่องราวศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน มีอยู่น้อยนิดจนแทบมองไม่เห็น ภายใต้อะไรล้นรอบตัว เช่นนี้ผู้ใหญ่จะคาดหวังให้คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมท้องถิ่น ช่วยกันรักษาฟื้นฟูวัฒนธรรมเห็นจะ ยากเย็นแสนเข็ญแน่ ๆ

แต่ก็ยัง น่าดีใจ ที่ปัจจุบันมีการรวมตัวกันของ ช่างปู่ ช่างชอในรูปแบบของ ‘ชมรมสืบสานตำนานปู่ช่อ’ มีการ พบปะพูดคุยกันสม่ำเสมอ อบรมเสริมความรู้ให้กับช่างชอ ด้วยกัน มีการออมเงินสวัสดิการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ใครมีความรู้ด้านใดก็ถ่ายทอดออกมา รวบรวมเป็นหนังสือ สำหรับให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้ ใครสนใจเรียนรู้ก็รับเป็นลูกศิษย์ สอนกันจนมีความรู้สามารถนำไปแสดงเป็นอาชีพได้

ผมได้ฟังแม่บัวซอน เมืองพร้าว แม่ครูชอกล่าวกับ ช่างชอรุ่นหลังในการอบรมของช่างปู่ช่างชอเมื่อเดือน มกราคมที่ผ่านมาว่า ‘ชอจ้าง’ กับ ‘จ้างชอ’ นั้นต่างกัน

ชอจ้างคือชอเป็น ใคร ๆ ก็พอฝึกให้ชอเป็นได้ แต่ชอออก มาแล้วมีเนื้อหาสาระมีคุณภาพหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ส่วนคนที่จ้างชอนั้นต้องรู้เรื่องชอ รู้ทำนอง ลีลาการชอ ที่สำคัญที่สุดต้องชออย่างเนื้อหาสาระที่ถูกต้องที่ดีมีคุณภาพ ให้กับคนฟัง ช่างชอต้องศึกษาค้นคว้าเรื่องที่จะชอให้ลึกซึ้ง ทันสมัย จึงจะเรียกว่าจ้างชอ

เวลานี้ช่างชอช่างปู่กำลังสร้างคุณภาพการขับชานชอ หากหลายส่วนช่วยกันสนับสนุนกันคนละไม้ละมือ การ สืบสานการชอของกลุ่มช่างชอช่างปู่ก็ไม่ไกลความจริง เวลาว่าง หมู่บ้าน หรือหน่วยงานต่าง ๆ มีงานก็ติดต่อให้ ช่างชอช่างปู่มีส่วนร่วมในงานเทศกาลต่าง ๆ ครูบาอาจารย์ ช่วยกันเปิดโอกาสให้ช่างชอช่างปู่มาช่วยสอนเด็ก ๆ ใน โรงเรียน ในสถาบันการศึกษา กระทรวงวัฒนธรรมเข้ามา ช่วยสนับสนุนส่งเสริมอีกแรง น่าจะช่วยให้การสืบสาน ตำนานปู่ช่อสำเร็จได้

งานด้านศิลปวัฒนธรรมมิใช่เป็นเรื่องของใครคนใด คนหนึ่ง หรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของทุกคน ความร่วมมือกันอย่างเข้มแข็งกระมังที่จะช่วยให้ศิลป- วัฒนธรรมท้องถิ่นที่กำลังจะสูญล่ม กลับมามีชีวิตชีวาและ รับใช้สังคมปัจจุบันได้อย่างเป็นจริง

- ติดต่อ ‘ชมรมสืบสานตำนานปู่ช่อ’ ได้ที่หน่วยจัดหา แลกค้า ประธานชมรมฯ โทร. 0-5322-2454 หรือ 0-9556-6967
- ชอเชิญชมงาน ‘นาฎการลิ้นหน’ พบกับละครชอ การมสลง และดนตรีพื้นเมือง วันที่ 4-6 เมษายน 2546 เวลา 18.00 -21.00 น. ณ อุสุวารีวิสากรมชัตตวิทย์ และร่วมแสดวง ‘การ สร้างสรรค้งานชอ การมสลง และดนตรีพื้นเมือง’ เวลา 10.00 -12.00 น. ณ ห้องประชุมหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ติดต่อรายละเอียดได้ที่ โทร. 0-5324-4231, 0-5330-6612